

KERAMIEK

Een uiteengevallen bedrijfscollectie vormde de basis van Keramisch Museum Goedewaagen. Minstens zo belangrijk voor de huidige collectie zijn schenkingen door enkele vooraanstaande verzamelaars en bruiklenen uit andere bijzondere collecties.

Een verzamelaarsbolwerk in Drenthe



Goedewaagen, mozaïek, Pottendraaier, W.H. van Norden, ca 1934, voorheen entree fabriek; coll. B. J. Baas

TEKST **Friggo Visser**

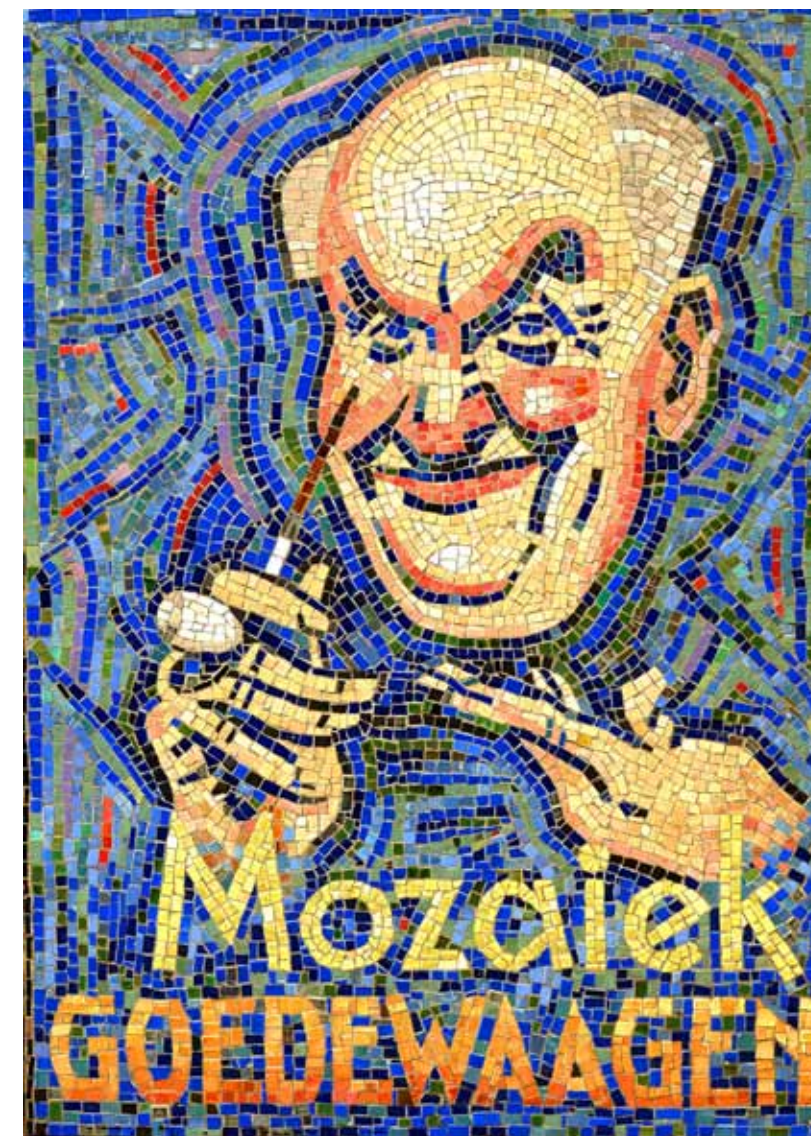
In 1974 verhuisde Goedewaagen's Koninklijke Hollandse Pijpen- en Aardewerfabrieken uit Gouda naar het Drentse Nieuw-Buinen, waar 11 jaar eerder een dependance betrokken was voor de productie van serviezen. Als het aan directeur Aart Goedewaagen III gelegen had was de hele historische collectie aan pijpen en kunstardewerk van de fabriek nog voor de verhuizing aan de toenmalige Stedelijke Musea van Gouda overgedragen.

Het liep anders. De museumdirectie bleek hoegenaamd niet geïnteresseerd, waarop de collectie uiteenviel. De inhoud van de bijzondere pijpentoonaal werd overgedragen aan het Leidse Pijpenkabinet, nu het Amsterdam Pipemuseum. Proeven voor tegeltableaus die in opdracht van Carel Adolph Lion Cachet (1864-1945) gemaakt waren werden uitgeleend aan de Stichting Schone Kunsten rond 1900. Een 21-tal tableaus kwam met de SSK-collectie uiteindelijk in het Drents Museum in Assen terecht. En wat aan er aan unica en proefstukken van het Kunstatelier Goedewaagen-Distel was – keramiek die onder toezicht van Willem Hendrik van Norden van 1923 tot in 1960 in Gouda gemaakt werd en niet in Gouda aan particulieren verkocht was – belandde in Nieuw-Buinen, op de zolder van de schildersafdeling van Royal Goedewaagen.

Na een eerste inventarisatie in 1988 van die meer dan 250 objecten beslaande bedrijfscollectie namen de nieuwe eigenaren van de in 1983 failliet gegane Goedewaagen-fabriek het initiatief om gekoppeld aan de nieuwbouw van de winkel een museum te stichten. Het moest geen bedrijfsmuseum worden, was al gauw de conclusie. Heel ambitieus werd in de zomer van 1989 de doelstelling geformuleerd om de geschiedenis van de Nederlandse aardewerkproductie te bestuderen en om op basis daarvan een tentoonstellingsprogramma te ontwikkelen. Aan de museumstichting, die juridisch en financieel onafhankelijk was van de fabriek, werd een nu 500 vierkante meter grote museumbouw beschikbaar gesteld. En met hulp van het Groninger Museum, dat zijn oude Aldo van Eyck-vitrines voor een vriendenprijs overdeed, maakte het nieuwe museum een geslaagde start.

TEGELTABLEAUONTWERPEN

In de collectie van het Kunstatelier waren naast veel werk van Willem van Norden eveneens unica van diens zoon Hans en van Chris de Moor opgenomen. Van voor 1923 dateerden ontwerpaquarellen en diploma's van de Amsterdamse Plaatel- en Tegelbakkerij De Distel. Een combinatie die een eyeopener bleek over een in Gouda niet eerder belichte productiegeschiedenis. Het belang van deze collectie werd in 1991 nog eens vergroot toen in het kader van het Lion Cachet-onderzoek van het Drents Museum kwam vast te staan dat de in Assen op zolder opgeslagen monumentale tableaus in wezen eigendom van de nieuwe BV Goedewaagen-Gouda waren. Na een ingrijpende restauratie werd die collectie in 1994 voor belangstellenden ontsloten.



Voor de grote Lion Cachet-exposities in het Drents Museum en Museum Boymans van Beuningen werd de zeer veelzijdige inbreng op keramisch gebied van deze 'kunstnijveraar' uitgebreid gedocumenteerd. Lion Cachet was in het midden van de jaren '20 met zijn meer dan 100 tegeltableau-ontwerpen voor de eerste klas passagiersaccommodatie van de schepen van de Amsterdamse

Goedewaagen, mozaïek, Gelukzalige roker, ontw. P. van der Hem, uitvoering W.H.v.N., ca 1934, 115 x 82 cm; coll. P. van Bekkum

Holland-Utrecht, jardinière, Model 106, order 908, 1896, h. 21 cm; schenking M. Schoonbroodt



KERAMIEK



Links: Goedewaagen, tegeltableau, decor Akanthus, reliëf, nabrand in goud- en emailleglazuur, ontw. C. A. Lion Cachet, 1927-1928, 146x103 cm; tot 2012 coll. Royal Goedewaagen

Midden: Goedewaagen, tegeltableau, glazuurproef in platina-nabrand voor MS Johan van Oldenbarnevelt, ontw. C.A.Lion Cachet, 1928, 98x64 cm; coll. B.J. Baas

Rechts: Goedewaagen, tegeltableau, decor Sakura-kersebloesem, proef in nabrand met goud- en emailleglazuur voor MS Tjisidane, ontw. C.A. Lion Cachet, 1930, 105x 96 cm; coll. B.J. Baas

reders Stoomvaart Maatschappij 'Nederland', de KPM en de Java-China-Japan-Lijn goed voor een ongekende keramische innovatie.

Hoe langdurig ook toegezegd, museale bruiklenen kennen één essentieel nadeel: ze kunnen teruggeroepen worden. Dat gebeurde in juli 2012 in het verloop van een eigendomsconflict tussen een voormalige en een nieuwe eigenaar van Royal Goedewaagen. Op grond van een vonnis van de rechtbank in Assen werd de collectie van het Kunstatelier uit het museum weggehaald en in Veendam in een depot ondergebracht. In hoger beroep werd door het hof in Leeuwarden in september 2014 uitgesproken dat de eerdere toe-eigening door de voormalige fabriekseigenaar onrechtmatig was. Helaas betekende dit niet dat het betrokken sieraardewerk, de tegeltableaus, mozaïeken, beeldjes, pijpen, diploma's en ontwerpaquarellen weer geretourneerd werden. In het verlengde van een uitonderhandelde financiële regeling tussen beide partijen werd besloten de collectie te veilen. Die veiling vond op 7 december 2015 in Leiden bij Onder de Boompjes plaats. Dankzij de gecoördineerde inspanning van museumvrienden lukte het staande de veiling in het totaal 110 kavels aan te kopen, die vervolgens weer aan het Keramisch Museum Goedewaagen voor studie- en onderzoek beschikbaar gesteld werden.

COLLECTIEUR JAN H. BRANOLTE

Dat het Keramisch Museum Goedewaagen conform zijn doelstelling al kort na zijn stichting een veel breder beeld van de Nederlandse keramiekproductie kon geven dankt het in sterke mate aan verzamelaars die door ruimtegebrek geen mogelijkheid hadden thuis hun collectie te laten zien. Juist aan hen bood en biedt het museum een professionele verblijfplaats. De als medicus in Groningen opgeleide Jan H. Branolte (Veendam 1929-Colmschate 2013) was een van de eersten om zijn verzameling aan het museum toe te vertrouwen. Het belang van Jan Branolte als verzamelaar van de schone kunsten in de periode 1890-1940 voor het Keramisch Museum Goedewaagen is niet hoog genoeg in te schatten. Naar aanleiding van de eerste grote Distel-expositie sinds de Eerste Wereldoorlog, die in 1993 in Nieuw-Buinen gemaakt werd, kwam hij naar het museum om nader kennis te maken. Vanaf dat jaar heeft hij gefaseerd steeds grotere delen van zijn uit meer dan 1000 objecten bestaande keramiekverzameling in bruikleen gegeven. Zijn kinderen deden hetzelfde met de aan hen overgedragen delen van de collectie. Jan H. Branolte schonk in 2008 daarnaast ook nog eens een collectie van 300 stuks buitenlands kunstaardewerk uit de periode 1890-1930 als vergelijkend studiemateriaal aan het museum. Thuis in Deventer ontwikkelde hij, goed gedocumenteerd als hij was met een zeer omvangrijke bibliotheek, het concept voor de presentatie van Nederlands plateel in het Keramisch Museum Goedewaagen. De daarin uitgezette lijn van Voorlopers en Navolgers is in de samenstelling van de semipermanente expositie over de keramiek van Art Nouveau en Art Déco nog steeds in het museum af te lezen, een lijn die ook door vele topstukken uit zijn collectie wordt geïllustreerd. Als uitgesproken liefhebber van kunstglazuren, of het nu werk van Nederlandse aardewerkfabrieken of van toonaangevende Nederlandse keramisten betrof, was hij de blijvende inspiratiebron voor



het onderzoek naar de ontwikkeling van die glazuren in Nederland. Dit richtte zich specifiek op de Delftse Porcelayne Fles en vervolgens op andere, Goudse fabrieken. Het onderzoek leidde in 2005, mede ter gelegenheid van zijn 75e verjaardag, tot een dubbeltentoonstelling die gecatalogiseerd werd in nr. 190 van het keramiekvakblad *Vormen uit Vuur*. In die special werd ook op basis van zijn grote collectie de ontwikkeling van kunstglazuren bij de Plateelbakkerij Zuid-Holland vanaf 1926 gedocumenteerd. Tegelijk werd aanschouwelijk gemaakt dat de unieke, exuberante modellen die PZH-ontwerper Fons Decker vanaf 1931 maakte en die als Fonso's werden betiteld, de keramische drager waren voor de eenmalige glazuren van Herman Verlee en Willem Muller. Het was tevens de eerste Fonso-expositie in Nederland.

COLLECTIE MEENTWIJCK

Bij de voorbereiding van het Lion Cachet-project van het Drents Museum maakte de museumstaf ook kennis met verzamelaar Dirk-Jan Nienhuis van de Collectie Meentwijck in Bussum, zonder enige twijfel een van Nederlands belangrijkste particuliere verzamelaars van alle kunstnijverheidsdisciplines van Art Nouveau en Art Déco. Voor De Distel-expositie van 1993 werd een groot bruikleen aan sieraardewerk gegeven. Geattendeerd op de door Liesbeth Nienhuis verzamelde Matvogel-edities van de Goudse Plateelbakkerij Zuid-Holland – in wezen een aardewerkvariant van het eierschaalporselein van de Haagse Plateelfabriek Rozenburg – kreeg het museum ook een langdurig bruikleen van dit voor 1914 wereldwijd razend populaire aardewerk. Nadien kocht de collectie- nneur meerdere malen stukken bij. De verzameling van dit op Japanse kleurhoutsmeden gebaseerde sieraardewerk is inmiddels een van de grootste blikvangers in het museum. Dat de Collectie Meentwijck eveneens veel tegelkunst vanaf 1885 bevat bleek een uitkomst, toen in juli 2012 het

bruikleen van het Kunstatelier Goedewaagen-Distel plotseling aan het museum ontnomen werd. Dirk-Jan Nienhuis stond een reeks unieke bruiklenen af, variërend van kleine tegels tot tegelplaten en monumentale tableaus. Alle toonaangevende fabrieken uit Art Nouveau en Art Déco zijn zeer representatief vertegenwoordigd. Zo wordt de rol van de Haagse Plateelfabriek Rozenburg als voorloper van de nieuwe tegelkunst geïllustreerd met vroege tegelplaten van Willem de Zwart en Cornelis Koppenol uit de jaren 1885 tot 1888. Van dezelfde fabriek stamt ook een iets later tableau van de binnenplaats van de Amsterdamse Oude-manhuispoort door Alida Wijnhoff, een van Nederlands

Links: PZH, Model 5262, amfoor à la Amstelhoek, pauwendecor, ontw. Ch. van der Hoef, 1904, h. 41,5 cm; coll. fam. Branolte

Midden: PZH, Model 1105, vaas, unicum-decor H. Breetvelt, ca 1920, h. 30 cm; coll. fam. Branolte

Rechts: PZH, Model 3103, vaas, unicum spatglazuur, ontw. W. Muller-H. Verlee, 1931, h. 23 cm; coll. fam. Branolte



De Distel, tegeltableau, Gezicht op Amstel en Paleis van Volksvlijt, schilder W.G.F. Jansen, 1915, 106,4x76 cm; coll. Meentwijck

Dat het museum al kort na zijn stichting een veel breder beeld kon geven dankt het in sterke mate aan verzamelaars



Links: Rozenburg, tegeltapeau, Flaneur-paar, schilder C. Koppenol, ca 1892, 76x60,8 cm; coll. Meentwijkstra

Rechts: Holland-Utrecht, Model 232, pendule, faïence, 1898, order 533, h. 48 cm; schenking M. Schoonbroodt

eerste vrouwelijke schilders van monumentaal tegelwerk. Eenmalig is ook een even expressief als veelkleurig geschilderd tableau met een Oosters tafereel naar Marius Bauer van vermoedelijk 1904, geschilderd door Cornelis de Bruin voor de Dordtsche Kunst Potterij. Een uitgesproken topstuk is een grote japonisme-tegelplaat van Henri Breetvelt van 1906 voor Porcelainfabriek De Kroon uit Noordwijk. De briljante schilder die Breetvelt was ging daarbij uit van een zwart-wit houtsnede van Kono Bairei. Bij hem zit de raaf alleen voor een toegevoegde, grote volle maan. Erg goed vertegenwoordigd in de Collectie Meentwijkstra is de van oorsprong Amsterdamse, maar in 1902 naar Hilversum verhuisde Plateelbakkerij 'Delft'. Dirk-Jan Nienhuis wist een reeks tegeltapeaus te bemachtigen die tussen 1910 en 1930 door plateelschilder Nico Oosterhoff gemaakt waren ter gelegenheid van het lustrum van Amsterdamse bedrijven. Op die manier ontstond een rijk overzicht aan stadsgezichten uit de hoofdstad met markante panden die door ingrijpende verbouwingen en branden allang uit het straatbeeld verdwenen zijn. Ook de Amsterdamse Plateel- en Tegelbakkerij De Distel was gespecialiseerd op het uitbrengen van dergelijke Amsterdamse gelegenhedstapeaus. Een kwalitatief hoogtepunt in het Meentwijkstra-buikleen is een groot tableau van de Sarphatibrug over de Amstel met op de achtergrond het in 1929 afgebrande Paleis van Volksvliet. De virtuoze tegelschilder W. G. F. Jansen schilderde het grote tableau in 1915 in opdracht van de directie van het Paleis van Volksvliet. Willem van Norden, Jansens opvolger als schilderchef bij De Distel, schilderde datzelfde jaar een wandhoog tegeltapeau van Hotel Polen met zijn voorgevels aan de Kal-



verstraat en het Rokin. Uit de dramatische brand van het hotel in 1977 werd het tapeaudeel met de voorgevel aan het Rokin gered. Dat tapeau hing lange tijd in het trappenhuis van Krasnapolsky, de moedermaatschappij van Hotel Polen. Na de recente verkoop op een veiling kreeg het tapeau direct een plaats in het museum in Nieuw-Buinen.

COLLECTIEUR BERT-JAN BAAS

Toeval kan bij de geschiedenis van een museum een grote rol spelen. Als telg van een familie van keramiekverzamelaars raakte Bert-Jan Baas al jong bij het museum betrokken. Bij tegelspecialist Jan Pluis uit Noord-Sleen deed hij veel kennis op over de productie van 20e-eeuwse tegels. Zijn eigen grote verzameling van vroeg 20e-eeuwse streekdrachttegels exposeerde hij in 2005 in Nieuw-Buinen. Toen hem in 2008 door zijn ouders de hele familiecollectie van meer dan 1000 stuks sieraardewerk en tegels werd toevertrouwd, bracht hij wegens ruimtegebrek in zijn bescheiden studentenwoning in de stad Groningen het grootste deel van de verzameling in Nieuw-Buinen onder. Dit grote buikleen maakte het voor het museum mogelijk om in de per fabriek geordende sieraardewerkstukken ook kwalitatief hoogwaardige tegels uit dezelfde perioden onder te brengen. 100 Jaar eerder werden tegels, vazen en schalen ook op een-en-dezelfde schilderszaal vervaardigd. Met de collectie Baas werd het museum verrijkt met de meest uiteenlopende facetten van de Nederlandse tegelkunst, die elders in Nederland niet in de presentatie op zaal te zien zijn. Zo hangt in Nieuw-Buinen een verrassend overzicht aan tegelplaten en tapeaus van de Eerste Nederlandsche Keramische Kunstinrichting (E.N.K.K.) uit Kam-



pen van 1901-1902. Even verrassend is het overzicht aan tegels en tegelplaten van de Hilversumse Plateelbakkerij 'Delft', een ten onrechte uit het zicht verdwenen fabriek. Hoewel hij zich op de Rijksuniversiteit Groningen specialiseerde in de biochemie, groeide Bert-Jan Baas uit tot de Nederlands belangrijkste kenner van de glazuurkunst van het aardewerk vanaf 1880. De helaas niet geheel compleet nagelaten laboratoriumjournals van Goedewaagen en de PZH onderzoekt hij sinds 2008. Dit leidde weer tot waardevolle publicaties en lezingen bij symposia. Bij het horen over de veiling van de vroegere collectie van het Kunstatelier Goedewaagen-Distel was hij degene die het initiatief nam tot nader overleg met museumvrienden en de meer dan succesvolle terugkoop van sleutelstukken van de Goedewaagen-Distel geschiedenis. Zelf bracht hij zijn aankopen in het museum onder, zoals hij dat in de jaren daarvoor met andere stukken gedaan had.

DE SCHENKING HOLLAND-UTRECHT

Hoewel voor een groot deel werkend met buiklenen bouwt het Keramisch Museum Goedewaagen gestaag aan een eigen collectie. Voor het doen van structurele aankopen heeft het ongesubsidieerde museum geen financiële middelen. Opnieuw zijn het verzamelaars die uitkomst brengen. Geruggesteund door de fiscale Goede Doelen regeling doet een aantal collectioneers jaarlijks een schenking. Zo bouwde het museum een belangrijke collectie op van met name innovatief kunstenaarwerk van de PZH en Goedewaagen uit de late jaren '20 en de jaren '30, keramiek die in andere, Nederlandse musea niet te zien is. Dankzij een legaat werd een ikebana-vaas van

Bert Nienhuis uit ca. 1914 verworven, een van de vroegst bekende kunstenaarwerk objecten van de vroegere Distelvormgever, die zich in de kunstenaarsgemeenschap van Karl Ernst Osthaus in het Duitse Hagen was gaan verdiepen in de Japanse zen-boeddhistische keramiek. Nienhuis zou zich ontwikkelen tot een van Nederlands belangrijkste glazuurspecialisten. Voor de presentatie van het vroegste Art Nouveau-aardewerk in Nederland van cruciaal belang is de recente, kapitale schenking van maar liefst 21 objecten van de Utrechtse Faïencefabriek 'Holland' door M. Schoonbroodt. De in meer dan 40 jaar opgebouwde Collectie Holland van kunsthandelaar G. Schoonbroodt werd in 2006 in Museum Het Prinsessehof geëxposeerd en in een gelijknamig boek belicht. Van 1896 tot 1906 bracht de aan de Oude Rijn gelegen fabriek van Jan Willem Mijnlief (1862-1940) een voor die tijd bijzonder hoge kwaliteit sieraardewerk uit, die inhaakte op wat er vanuit Engeland, België en Frankrijk als nieuwe kunst naar Nederland overwaarde. Mijnlief's fabriek produceerde werk met een soms neobarok ogende vormgeving. De florale decoraties doen denken aan de iets eerder bij Rozenburg ontwikkelde florale faïence, maar is veelal lichter van kleur. Het is de steun van deze en andere verzamelaars die het nu bijna 27 jaar oude Keramisch Museum Goedewaagen deden uitgroeien tot een waar verzamelaarsbolwerk en een schatkamer van vooral Nederlandse keramiek uit de periode van Art Nouveau en Art Deco. ■

Friggo Visser is conservator van het Keramisch Museum Goedewaagen

Links: Bert Nienhuis, unica kunstglazuuren, v.l.n.r. Amsterdam 1948, Hagen 1914, Amsterdam 1938; resp. coll. B.J. Baas, schenking M.A. Kikkert-Verheus, coll. B.J. Baas

Rechts: PZH, Model 4709, Retro-decor Sybilla, schildering op rullogglazuur, 1957; coll. Meentwijkstra